

**Взаємозв'язок лексики, словотвору і граматики як основа розвитку
зв'язного мовлення молодших школярів**

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ I. ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ МОВЛЕННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ.....	12
1.1. Психолого-педагогічні умови мовленнєвого розвитку молодших школярів.....	12
1.2. Особливості розвитку комунікативних умінь і навичок у молодших школярів	26
1.3. Мовний матеріал як засіб формування комунікативно-мовленнєвих умінь Висновки до розділу 1.....	46
РОЗДІЛ II. МЕТОДИКА ВИВЧЕННЯ МОВНИХ ОДИНИЦЬ У ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ В СИСТЕМІ РОЗВИТКУ ЗВ'ЯЗНОГО МОВЛЕННЯ....	48
2.1. Словотворча робота як один із ефективних засобів розвитку зв'язного мовлення молодших школярів.....	48
2.2. Робота з лексичними одиницями в системі розвитку мовлення молодших школярів.....	56
2.3. Формування мовно-мовленнєвих умінь молодших школярів у процесі вивчення морфології.....	65
2.4. Експериментальна перевірка ефективності методики розвитку зв'язного мовлення молодших школярів у процесі вивчення лексики, словотвору і граматики у взаємозв'язку.....	77
Висновки до розділу 2.....	83
ВИСНОВКИ.....	85
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	87

ВСТУП

Актуальність дослідження. Одним із основних завдань Національної стратегії розвитку освіти в Україні на 2012 – 2021 роки є розроблення ефективної системи навчально-методичного забезпечення освіти; створення умов для розвитку індустрії сучасних засобів навчання (навчально-методичних, електронних, технічних, інформаційно-комунікаційних тощо) [58]. Розбудова української держави, інтегрування її освітньої системи в Європейське і світове співтовариство, перехід до високотехнологічного інформаційного суспільства вимагають подальшого переосмислення змісту, методів, форм організації мовної освіти, зокрема в початковій школі.

З огляду на це гостро постає необхідність у якісній підготовці фахівців, здатних ефективно працювати у сферах науки, освіти, культури, економіки, виробництва й бізнесу як у країні, так і на міжнародній арені. Це у свою чергу потребує вдосконалення змісту й структури навчання, створення сприятливих умов для функціонування різноманітних його форм, і як результат, підвищення інтелектуального рівня та професійної підготовки молоді. Проблема мовленнєвого розвитку набуває актуальності з огляду на розширення функцій української мови як державної в усіх сферах життєдіяльності українського народу, необхідністю піднесення національної самосвідомості його громадян, особливо молоді.

Державний стандарт початкової освіти передбачає, що поряд з лінгвістичною підготовкою діти повинні набути достатній особистий досвід культури спілкування і співпраці в різних видах діяльності.

Пріоритетними в "Концепції мовної освіти дванадцятирічної школи" є: органічне поєднання навчання мови й мовлення як засобу і способу мовленнєвої діяльності, її форми та змісту; реалізація діяльнісного підходу до мовленнєвого розвитку, який випливає з тези, що лише різноманітна за змістом і формою систематична мовленнєва діяльність здатна забезпечити ефективний мовленнєвий розвиток; посилення практичної спрямованості навчання мови – орієнтація на різнобічний мовленнєвий розвиток (слухання,

говоріння, читання, письмо); забезпечення наступності змісту мовної освіти і вимог до його засвоєння між базовими компонентами дошкільної освіти і початкової школи [40, с. 60].

Нові тенденції шкільної мовної освіти передбачають посилення практичної спрямованості процесу опанування рідної мови, підпорядкування роботи над мовною теорією інтересам мовленнєвого розвитку учнів. З огляду на це в сучасній лінгводидактиці визначений пріоритетним і перспективним комунікативний підхід, за якого розвиток комунікативного мовлення набуває статусу провідного принципу навчання рідної мови [29, с. 31], а мета шкільного мовного курсу вбачається в тому, щоб «навчити учнів вільно користуватися українською мовою як засобом спілкування, духовного збагачення та формування інтелектуальної культури» [6, с.16], у «забезпеченні належного рівня мовленнєвої компетенції учнів, що є однією з найважливіших умов їхньої успішної соціалізації» [27,с. 18].

Забезпечити мовленнєвий розвиток молодших школярів — це означає навчити їх грамотно висловлюватись в усній і писемній формах мовлення, дотримуючись фонетичних, орфоепічних, граматичних (морфологічних і синтаксичних), орфографічних, стилістичних норм української літературної мови. Щоб розвинути та удосконалити мовлення школярів потрібна щоденна робота над оволодінням основними мовними нормами. Тут на першому місці, безперечно, збагачення словникового запасу. Засвоюючи нові слова, учні вчаться правильно їх вимовляти, наголошувати, пояснювати значення. Удосконалюючи звуковимову, яка є складовою частиною мовленнєвого розвитку, мовної культури. Працюючи над удосконаленням граматичного ладу мовлення молодших школярів, треба навчати їх правильно будувати словосполучення, які, як відомо, служать будівельним матеріалом для речень.

Отже, пізнавати, вивчати рідну мову уже в молодшому шкільному віці треба на різних її рівнях — фонетичному, лексичному, граматичному. Бо саме таке пізнання мови є, на думку М. Вашуленка, «джерелом різнобічних

знань, засобом розвитку мислення, мовлення, духовного збагачення людини» [14, с. 11].

М. Вашуленко подає визначення мовленнєвої особистості: «Мовленнєва особистість — це людина, яку розглядаємо з точки зору її готовності виконувати мовленнєві дії; це той, хто привласнює мову, для кого мова є мовленням. Мовленнєва особистість характеризується не лише тим, що вона знає про мову, а й тим, як вона може її використовувати» [14, с.11]. Отже, для мовленнєвого розвитку молодшого школяра важливим є не тільки добре знання правил, але й уміння застосовувати ці правила у повсякденній практичній мовленнєвій діяльності.

Недарма мові приділяється така велика увага, адже мова і мовлення є продуктом культури і невід'ємною її складовою частиною. Мова сформувала людину як особистість. Саме мова відіграє надзвичайно важливу роль у становленні і розвитку кожної особистості, тому в системі шкільного навчання і виховання вона посідає особливе місце. Мовленнєвий розвиток, якого досягнули діти у початкових класах, забезпечує основу подальшого навчання і виховання молоді, зумовлює професійну діяльність дорослої людини.

Важливими аспектами навчання рідної мови є лінгвістичний і педагогічний. Перебуваючи в тісному взаємозв'язку, ці аспекти (а також деякі інші) сприяють формуванню мовної особистості. «Лінгвістичний підхід передбачає всебічне вивчення мови як системи: звучання і значення слів, словосполучень, речень і цілісного тексту... Педагогічний підхід передбачає зразкове володіння рідною мовою, розкриває якості літературної мови... Новим у трактуванні цього аспекту є виховання мовної особистості, яка репродукує рідне мовлення, виявляючи знання мови, мовне чуття й уміння користуватися словом» [53, с.10].

Як бачимо, на першому місці серед інших умінь і навичок, яких повинні набути молодші школярі за час навчання у початковій школі, є комунікативні (мовленнєві) уміння і навички. Це ще раз свідчить про те, що

комунікативний розвиток був і залишається важливою умовою успішного навчання учнів початкових класів.

У зв'язку з цим постає проблема мовної освіти та комунікативного розвитку учнів, починаючи з молодшого шкільного віку. За пропонуванням проектом «Державного освітнього стандарту з української мови основу вивчення змісту навчального предмета становить комунікативно-діяльнісний підхід, де особливого значення набувають саме мовленнєві вміння» [12, с.3]. Аналіз літератури з окресленого питання засвідчив, що обрана для дослідження тема є складовою частиною загальної проблеми «Взаємопов'язане вивчення теоретичних відомостей з мови і формування практичних мовленнєвих умінь у молодших школярів». Розв'язання її сприяє утвердженню діяльнісного підходу до навчання української мови у початкових класах.

Акцент зроблено на відображення комунікативно-діяльнісного підходу до вивчення мовних явищ на уроках рідної мови в початкових класах. Суттю комунікативної спрямованості навчання рідної мови є формування в учнів умінь розв'язувати мовленнєві завдання з метою оволодіння спілкуванням. Як зазначає М. Пентилюк, розпочинати цю роботу слід з початкових класів, де закладаються основи комунікативного виховання особистості [53, с.10].

Мовно-мовленнєвий розвиток молодших школярів – одна з основних проблем сучасної методики навчання мови, оскільки відсутність належної кореляції між теоретичними знаннями і практичними мовленнєвими вміннями позначається на кількісних і якісних характеристиках мовлення, породжує різного типу мовленнєві помилки й недоліки [3, с.95]. З метою запобігання їм, окрім опанування теорії мови, школярів необхідно вчити орієнтуватися в конкретній мовленнєвій ситуації, відповідно до цього добирати зміст та мовні засоби для вираження думки, володіти правилами мовленнєвої поведінки в різних умовах спілкування.

Усім цим умовам відповідають інтерактивні технології, які створюють необхідні умови для становлення й розвитку компетентності учнів, розвитку і виховання особистості активних громадян з відповідною системою цінностей.

У вітчизняній методиці ХХ століття проблема мовно-мовленнєвого розвитку була предметом особливої уваги І. Огієнка та С.Ф. Русової. Так, С.Ф. Русова у своїх працях зазначала, що у навчанні мови поряд ідуть два взаємопов'язані, але водночас різні процеси – знати мову і могли нею користуватися. Саме у розвитку мовленнєвих умінь учнів вона вбачала головне завдання школи. Крім того, піднімалося питання про мовленнєву культуру школярів.

На комунікативну спрямованість уроків рідної мови й мовлення вказують А.Й. Багмут, Л.О. Варзацька, Н.А. Гац, В.Т. Горбачук, Д.М. Кравчук, Т.Ф. Потоцька, Т.Г. Рамзаєва, М.В. Сокирко, Г.О. Фомічова, О.Н. Хорошковська, Г.Т. Шелехова та ін.

У центрі наукових досліджень (А.П. Каніщенко, Н.І. Лазаренко, Т.М. Сокольницька, Л.Б. Попова, І.Л. Холковська, І.О. Шаповалова та ін.) знаходяться переважно повнозначні частини мови. Також у мовленні школярів активно вживаються службові слова: прийменники, сполучники, частки, виражаючи різноманітні відношення між предметами, надаючи висловлюванням відповідних виражально-експресивних відтінків.

Помітний внесок у дослідження семантичних і граматичних функцій та семантико-стилістичних властивостей частин мови зробили І.Ф. Буслаєв, В.В. Виноградов, О.Х. Востоков, М.І. Греч, М.В. Ломоносов, О.П. Павловський, О.М. Пешковський, В.К. Тредіаковський, П.Ф. Фортунатов, Л.В. Щерба, О.К. Безпояско, І.Р. Вихованець, К.Г. Городенська, І.К. Кучеренко, В.М. Русанівський, О.П. Суник, О.О. Шахматов та ін. [3, с. 64–65]. Вчені вказують на надзвичайну різноманітність частин мови за семантикою і граматичними функціями та властивостями, їх активну участь у формуванні різноаспектних умінь.

За твердженнями психологів, дидактів і методистів, уміння формуються на основі знань, зокрема мовотворчі вміння потребують відповідних знань теорії мови [8, с.53]. Водночас аналіз шкільної програми, навчально-методичної літератури для 1–4 класів [2; 8; 10; 39 та ін.], недоліки існуючої практики переконують, що методика ознайомлення учнів початкових класів із частинами мови як важливим засобом удосконалення їх мовно-мовленнєвого розвитку розроблена недостатньо.

Сучасний стан проблеми представлений теоретичними доробками М.С. Вашуленка, Т.О. Ладиженської, Т.Г. Рамзаєвої, Л.О. Варзацької, А.С. Зимульдіною, молодими науковцями М. Орап, В. Бадер, І. Хом'яком, І. Безруковою та іншими. Неабияке значення для нашої роботи мають дослідження М.С. Вашуленка. Він розглядає комунікативний характер навчання рідної мови в початкових класах і рекомендує так вчити дітей, щоб вони одержували більше можливостей для оволодіння мовою в природних умовах, у ході педагогічно організованої мовленнєвої діяльності на уроці [13, с.4]. Як зазначає вчений, в сучасній методиці навчання предметів базового рівня гостро стоїть проблема співвідношення знань і вмінь. На його думку, мовні знання мають служити засобом для відпрацювання в школярів мовленнєвих умінь і навичок на уроках української мови в початкових класах [13,с. 4].

Аналіз і вивчення педагогічного досвіду з окресленої проблеми засвідчив, що вчителі-новатори намагаються розглядати рідну мову в практичному аспекті. Однак спостереження за навчальним процесом на уроках української мови в початкових класах загальноосвітніх масових шкіл переконують у тому, що для учнів залишається недостатньо висвітлена комунікативна спрямованість рідної мови, її роль у широкій соціальній сфері. Так, засвоюючи з дітьми систему фонетики, лексики, морфеміки, граматики, вчителі пропонують вивчати правила й визначення, не розкриваючи їхнього комунікативного аспекту, що призводить до механічного запам'ятовування правил, до заучування напам'ять визначень учнями.

Під час практичного застосування мови молодші школярі допускають помилки як мовного, так і мовленнєвого характеру. Разом з тим головна вимога часу — орієнтація на практичне вивчення мови в початковій школі залишається декларативним висловлюванням багатьох практиків. Учителі, вивчаючи рідну мову, не звертають увагу на постановку комунікативних завдань, які сприяють комунікативно-діяльнісному підходу до вивчення учнями початкових класів української мови.

Отже, виникає потреба в навчанні рідної мови йти від мовлення, від комунікативних завдань, спрямованих на формування мовленнєвих умінь та навичок. Саме недостатнє висвітлення зазначених питань у теорії і на практиці зумовила вибір теми нашого дослідження.

Об'єктом дослідження є процес засвоєння мовного матеріалу у взаємозв'язку (лексики, словотвору і граматики) в початковому курсі навчання рідної мови як основи для розвитку комунікативних умінь.

Предметом роботи – методика формування мовленнєвих умінь учнів початкових класів на засадах функціонально-комунікативного підходу до вивчення мовного матеріалу.

Мета дослідження полягає у створенні обґрунтованої методики удосконалення комунікативно-мовленнєвих умінь, спрямованої на забезпечення якісних характеристик мовлення, та її експериментальній перевірці.

У процесі дослідження перевірялася робоча **гіпотеза**: процес формування мовленнєвих умінь молодших школярів буде більш ефективним за умови вивчення мовних одиниць на засадах функціонально-комунікативного підходу, що передбачає: позитивну мотивацію збагачення словникового запасу учнів новотворами; раціональне поєднання різних типів і видів вправ мовного і мовленнєвого характеру, їх максимальна насиченість лексичним матеріалом, що підлягає засвоєнню і активному використанню; поетапність словникової роботи в різних видах діяльності; з'ясування функцій мовної одиниці та її граматичних категорій; вибір таких методів і

прийомів опрацювання граматичного матеріалу, які сприяли б осмисленню функцій і норм використання морфологічних категорій у мовленні; система вправ, спрямована на поетапне формування мовних і мовленнєвих умінь.

Мета і вихідна гіпотеза конкретизуються в процесі розв'язання таких **завдань** дослідження:

1) вивчити лінгвістичну, лінгводидактичну та психолого-педагогічну літературу з проблеми дослідження;

2) обґрунтувати доцільність застосування функціонально-комунікативного підходу до навчання мовних одиниць в початкових класах;

3) виявити оптимальні методи і прийоми формування й удосконалення граматичних та мовленнєвих умінь у процесі вивчення граматичного матеріалу;

4) дібрати відповідні види вправ;

5) розробити методіку розвитку мовленнєвих умінь молодших школярів під час вивчення лексичного та граматичного матеріалу у взаємозв'язку та експериментально перевірити її ефективність.

Для реалізації поставлених мети та завдань було використано такі **методи** дослідження:

а) *теоретичні*: теоретичний аналіз лінгвістичної, психологічної, психолінгвістичної та лінгводидактичної літератури в розрізі досліджуваної проблеми; аналіз шкільної навчальної літератури та практики; лінгвістичний аналіз функцій лексичних одиниць та граматичних категорій, що вивчаються в початковому курсі рідної мови; теоретичне обґрунтування шляхів розвитку мовленнєвих умінь учнів у процесі вивчення мовного матеріалу на засадах функціонально-комунікативного підходу; аналіз і узагальнення результатів експериментального дослідження;

б) *емпіричні*: спостереження за навчально-виховним процесом; педагогічний експеримент (констатувальні зрізи, формувальний, контрольний), діагностування рівня сформованості мовно-граматичних і

мовленнєвих знань і вмінь, перевірки пропонованої методики розвитку мовленнєвих умінь учнів 4-х класів;

в) *статистичні*: кількісний і якісний аналіз здобутих експериментальних даних щодо розвитку мовленнєвих умінь учнів під час вивчення мовного матеріалу на засадах функціонально-комунікативного підходу.

Методологічними засадами дослідження є філософські положення про діалектичну єдність мислення, мови і мовлення, психологічні і психолінгвістичні положення теорії мовленнєвої діяльності про природу і функції мовлення, концепції перебудови освіти на засадах формування національно свідомої мовної особистості (О.М. Біляєв, М.С. Вашуленко, С.Я. Єрмоленко, Л.І. Мацько, Л.В. Скуратівський, Г.Т. Шелехова та ін.).

Наукова новизна і теоретичне значення дослідження. Дістали подальшого розвитку теоретичні положення щодо функціонально-комунікативного підходу до навчання рідної мови; обґрунтовано доцільність його застосування в системі розвитку мовленнєвих умінь учнів у процесі вивчення мовного матеріалу у взаємозв'язку.

Практичне значення. Здобуті результати можуть бути використані в процесі вивчення лексики, словотвору і частин мови в початкових класах. Частина дослідного матеріалу (вправи, зразки завдань тощо) можуть прислужитися вчителю в процесі опрацювання граматичного матеріалу та слугувати моделлю для розробки аналогічних завдань щодо інших розділів програми.

Апробація і впровадження результатів дослідження відбувалися на уроках української мови в початкових класах у процесі навчально-педагогічної практики, матеріали роботи обговорювалися на засіданні кафедри теорії та методик початкової освіти, заслуховувалися на студентській науковій конференції Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Структура роботи. Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел.

РОЗДІЛ І.

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ МОВЛЕННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

1.1. Психолого-педагогічні умови мовленнєвого розвитку молодших школярів

Психолінгвістика розглядає мовлення як один із видів цілеспрямованої діяльності людини, підпорядкованої загальним закономірностям організації діяльності. Основними напрямками дослідження є: моделі граматичного породження висловлювань (І.О. Зимня, О.О. Леонт'єв); механізми сприймання й розуміння семантичного боку мовлення, а також закономірності семантичної організації мовних здібностей людини (А.А. Брудний, А.П. Клименко та ін.), ймовірна організація сприймання мовлення (Р.М. Фрумкіна та ін.). Мовлення людини безпосередньо пов'язане з мисленням. У будь-якому виді мислення виявляється роль мовлення. Зміст і форма мовлення людини залежить від його професії, ситуації, досвіду, темпераменту, характеру, здібностей, інтересів, стану [24, с. 350].

Для розробки ефективної методики формування мовленнєвих умінь учнів початкових класів є визначення психолого-педагогічних умов та закономірностей, що впливають на формування у школярів опорних лексичних і граматичних знань та мовних умінь і навичок, які обумовлюють їхню здатність здійснювати мовленнєву діяльність.

Для з'ясування психолого-педагогічних передумов опанування молодшими школярами мовного матеріалу та їх мовленнєвого розвитку в дипломній роботі було використано результати досліджень Л.Й. Айдарової, Д.М. Богоявленського, Л.С. Виготського, М.І. Жинкіна, С.Ф. Жуйкова, Г.С. Костюка, М.С. Рождественського, Л.П. Федоренко та ін.

ВИСНОВКИ

Оскільки формування національно свідомої мовної особистості спрямовується на розвиток умінь вільно володіти нормами української літературної мови, цілеспрямовано і вправно використовувати мовні засоби у різноманітних комунікативних ситуаціях, проблема розвитку зв'язного мовлення молодших школярів не може бути розв'язана без належної організації процесу взаємозв'язаного вичення мовних одиниць.

Психологічною основою розвитку мовлення послужили наукове обґрунтування, подальша розробка й удосконалення концепцій продукування, сприймання і розуміння мовлення, опис факторів, які впливають на ці процеси, з'ясування сукупності операцій, що забезпечують дію механізмів мовлення, думка дослідників про те, що механізми мовленнєвомислительної діяльності є специфічними й залежать від багатьох факторів: форм мовлення, умов комунікації, завдань спілкування, виду мовленнєвомислительного процесу (сприймання, розуміння чи продукування). Ці наукові дані створюють ґрунт для подальшого вдосконалення методичних позицій щодо змісту, методів, прийомів та засобів навчання мови й розвитку зв'язного мовлення.

Комунікативно-мовленнєва діяльність молодших школярів, спрямована на свідоме оволодіння мовним матеріалом для його використання з урахуванням ситуації спілкування в кожному конкретному випадку, підпорядкування мовних засобів мотивам, меті, завданням спілкування, відпрацювання механізмів сприймання, розуміння і продукування усних і письмових зв'язних висловлювань.

Поєднання комунікативно-діяльнісного і функціонально-стилістичного підходів у розвитку мовлення молодших дозволяє організувати текстотвірну діяльність молодших школярів на якісно новому рівні. Опанування норм української літературної мови, практичне засвоєння стилістичних функцій мовних засобів у процесі сприймання, розуміння і продукування текстів різних стилів дає можливість засвоювати мову як діяльність, спрямовану на вироблення вмінь орієнтуватися в умовах, завданнях, ситуації спілкування, правильно обирати стиль майбутнього висловлювання, мотивовано використовувати мовні засоби.

Лінгводидактична система взаємозв'язаного розвитку зв'язного мовлення молодших школярів становить цілісний упорядкований процес, який характеризують зміст, принципи, засоби, методи і прийоми навчання. Зміст розвитку мовлення становить коло теоретичних відомостей з мови (лексикологія, словотвір, морфологія, синтаксис) і мовлення (форми мовлення, функціональна стилістика, культура мовлення). Ефективному засвоєнню знань, умінь і навичок з мови і мовлення сприяють використання мовних одиниць у взаємозв'язку; використання унаочнення; функціонально-стилістичний метод; комунікативна спрямованість; органічне поєднання системи стилістичної роботи з вивченням лексики, словотвору і граматичного матеріалу; взаємозв'язку в розвитку мовлення й мислення; комплексного підходу до формування мовленнєвих умінь і навичок; виразність мовлення, системний підхід до розвитку усного і писемного мовлення; мотивація мовленнєвої діяльності.

У розвитку зв'язного мовлення доцільно віддавати перевагу на етапі осмислення молодшими школярами знань про ситуацію спілкування, усвідомлення залежності використовуваних мовних засобів від умов та завдань спілкування, формування вмінь мотивувати добір мовних засобів у власних висловлюваннях. Ефективність цього методу безперечна. Учні привчаються до усвідомлення змісту текстів, запам'ятовування мовностилістичних засобів.

Оперативний метод розвитку зв'язного мовлення знайшов відображення у вправах на конструювання мовних одиниць з певним стилістичним завданням. Аналітико-конструктивні вправи містили завдання на стилістичний експеримент, редагування текстів. Пропонований учням комплекс завдань на основі почутого або прочитаного тексту сприяє свідомому і глибокому засвоєнню лінгвістичних знань, виявленню тих функцій, які виконують мовні засоби у структурі зв'язних висловлювань.

Ефективність комунікативного методу безперечна на етапі застосування набутих знань про виучувані мовні одиниці. Використання цього методу дозволяє вчителю не тільки перевірити такі складові мовленнєвої здібності своїх вихованців, як правильність, швидкість, насиченість мовлення, а й уміння добирати адекватні програмі, задуму, ситуації спілкування мовні засоби. Застосовуючи цей метод на уроках розвитку зв'язного мовлення, вчитель допомагає школярам усвідомити роль рідної мови як джерела духовності, моральних та естетичних цінностей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Айдарова Л.И. Формирование лингвистического отношения к слову у младших школьников / Возрастные возможности усвоения знаний. Москва : Просвещение, 2016. С. 307.
2. Бадер В.І. Робота над текстом при вивченні частин мови у початковій школі: Метод . лист. Київ : Освіта, 2002. 72 с.
3. Бадер В.І. Розвиток мовлення школярів під час роботи над реченням / Початкова школа. 2000. №8. С. 31-37.
4. Безруких М.М., Ефимова С.П. Знаете ли вы своего ребенка. Москва : Просвещение, 2001. 176 с.
5. Бих І. Мовно-мовленнєвий розвиток учнів початкових класів як необхідна умова успішного навчання / Магістр. 2005. Вип.1. С. 95–98.
6. Біляєв О., Скуратівський Л., Симоненкова Л., Шелехова Г. Концепція навчання державної мови в школах України / Дивослово. 1996. №1. С. 16-19.
7. Богуш А.М. Змістова характеристика видів мовленнєвої компетенції дошкільників / Наука і освіта: Науково-практичний журнал Південного наукового центру АПН України. 2008. № 1-2. С. 16-20.
8. Бондаренко Г. Уроки читання і мови як засіб розумового виховання молодших школярів / Поч. школа 1999. №5. с. 51–53.
9. Бородич А.М. Методика развития речи детей. Москва : Просвещение, 2001. 255 с.
10. Варемус К.І. Пізнавальні завдання для учнів початкових класів / Поч. школа. 2009. №8. с. 53–56.

11. Варзацька Л.О., Вашуленко М.С., Мельничайко О.І., Скуратівський Л.В. Рідна мова в 4 класі чотириріч. і 3 класі триріч. почат. шк.: Посібник для вчителя. Київ : Освіта, 2007. 128 с.
12. Вашуленко М. С. Авторська концепція підручників з української мови нового покоління для початкової школи // Проблеми сучасного підручника : зб. наук. праць / [ред. кол.; наук. ред. – О. М. Топузов]. Київ : Педагогічна думка, 2012. Вип. 12. С. 50–56.
13. Вашуленко М.С. Державний освітній стандарт з української мови / Початкова школа. 1997. №2. С.2-5.
14. Вашуленко М.С. Про співвідношення знань і вмінь у мовній освіті молодших школярів / Початкова школа. 1995. № 9. С.4.
15. Вашуленко М.С. Удосконалення змісту і методики навчання української мови в 1-4 кл. Київ : Радянська школа, 1991. 112 с.
16. Вашуленко М.С. Формування мовної особистості молодшого школяра в умовах переходу до 4 – річного початкового навчання / Початкова школа. 2001. № 1. С.11-14.
17. Вихованець І.Р., Городенська К.Г. Теоретична морфологія української мови: Академ. граматики укр. Мови / За ред. І.Вихованця. Київ : Пульсари, 2004. 400 с.
18. Вікова та педагогічна психологія: Навч. посіб. / О.В. Скрипченко, Л.В. Долинська, З.В. Огороднійчук та ін. Київ : Просвіта, 2001. 416 с.
19. Выготский Л.С. Детская психология: Собр. соч. в 6-ти томах / Под ред. Д.Б. Эльконина. Т. 4. Москва : Педагогика, 2004. 432 с.
20. Выготский Л.С. Игра и ее роль в психическом развитии ребенка / Вопросы психологии. 2006. №6. С. 62-76.
21. Выготский Л.С. Педагогическая психология / Под ред. В.В. Давыдова. Москва : Педагогика, 2009. 480 с.
22. Галуза В. Чарівний світ українського слова на кожному уроці / Початкова школа, 2002. №1. С. 14-16.

23. Гез Н.И., Ляховицкий М.В., Миролубов А.А., Фоломкина С.К., Шатилов С.Ф. Методика обучения иностранным языкам в средней школе. Москва : Высшая школа, 2002. 373 с.
24. Горелов И.Н. Избранные труды по психолингвистике. Москва : Лабиринт, 2003. 320 с.
25. Городилова Г.Г. Формирование речевых умений. Кн.: Вопросы методики обучения русскому языку учащихся начальной школы. Москва : Педагогика, 2006. С. 36-43.
26. Гудима Н.В. Підготовка вчителя Нової української школи на засадах компетентнісного підходу / Педагогічна освіта: теорія і практика : зб. наук. праць [внесений до Переліку наукових фахових видань України з педагогічних наук та до міжнародної наукометричної бази INDEX COPERNICUS] Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І. Огієнка ; Ін-т педагогіки НАПН України [гол. ред. Лабунець В. М.]. Вип. 25 (2-2018). Ч. 2. Кам'янець-Подільський : Зволейко Д.Г., 2018. С.202-208.
27. Гудима Н.В. Комунікативна компетентність учителя початкової школи як один із чинників його успішної професійної діяльності / Іван Огієнко і сучасна наука та освіта. Науковий збірник: Серія філологічна / [ред. кол.: Л.М. Марчук (гол. ред.), О.А. рарицький (відп.ред.)]. Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2018. Вип. 15. С. 300-304.
28. Демиденко Л.П. Речевые ошибки. Москва: Высшая школа, 1986. 240 с.
29. Державна національна програма «Освіта» (Україна ХХІ століття). Київ : Райдуга, 1994. 4с.
30. Державний стандарт базової і повної середньої освіти: постанова КМУ №1392 від 23 листопада 2011 року Про затвердження Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти. – URL:http://osvita.ua/legislation/Ser_osv/28030/
31. Державний стандарт загальної середньої освіти. Українська мова / Дивослово. 1997. №7. С. 18-28.

32. Державний стандарт початкової загальної освіти / Директор школи. Київ : Освіта, 2000 р. №6. 8с.
33. Державний стандарт початкової загальної освіти / Початкова школа. 2001. №1. С. 28-41.
34. Державний стандарт початкової загальної освіти: постанова КМУ № 87 від 21 лютого 2018 року Про затвердження Державного стандарту початкової освіти. – URL:http://ru.osvita.ua/legislation/Ser_osv/59891/
35. Донченко Т.К. Як навчати школярів мовленнєвої діяльності. Київ : Молодь, 1998. 301 с.
36. Дорошенко С.І., Вашуленко М.С., Мельничайко О.І. та ін. Методика викладання української мови. Навч. посібник / За ред. С.І. Дорошенка. 2-е вид., перероб. і доп. Київ : Вища школа, 1992. 398 с.
37. Дьяченко М.И., Кандыбович Л.А. Психологический словарь-справочник. Мн.: Харвест, Москва : Аст, 2001. 576 с.
38. Жинкин Н.И. Психологические основы развития речи / В защиту живого слова. Москва : Просвещение, 1966. С. 5-25.
39. Жинкин Н.И. Язык. Речь. Творчество. Москва : Лабиринт, 1998. С. 60-325.
40. Жуйков С.Ф. Психологические основы повышения эффективности обучения младших школьников родному языку. Москва : Педагогика, 2009. 184 с.
41. Зимняя И.А. Психологические аспекты обучению речи. Москва : Просвещение, 2008. 158с.
42. Калмикова Л.О. Функціонально-сміслові типи мовлення як психолінгвістична й методична проблема / Поч. школа. 2003. № 3. С. 10-13.
43. Капитонова Т.И., Щукин А.Н. Современные методы обучения русскому языку иностранцев. Москва : Русский язык, 2007. 230 с.
44. Коляда О. Комплексні завдання для самостійних робіт з української мови / Початкова школа. 2007. №2. С. 14–16.

45. Концепція загальної середньої освіти (12-річна школа) / Початкова шк. 2002. №2. С.3-5; №3. С.1-6.
46. Концепція мовної освіти 12-річної школи / Дивослово. 2002. № 8. С. 59-65.
47. Кочерган М.П. Вступ до мовознавства: Підручник для студентів філологічних спеціальностей вищих навчальних закладів. Київ : Видавничий центр «Академія», 2001. 368 с.
48. Лазаренко Н.І. Формування у молодших школярів поняття про слово у взаємозв'язку його лексичних і граматичних значень (на матеріалі прикметника): Автореф.... канд. пед. наук: 13.00.02 / Київський державний педагогічний інститут ім. М.П. Драгоманова. Київ, 2003. 17 с.
49. Лазаренко Н. Збагачення словника молодших школярів прикметниками / Поч. школа. 2009. № 1. С. 14-17.
50. Леонтьев А.А. Язык, речь и речевая деятельность. Москва : Просвещение, 2009. 264 с.
51. Леонтьев А.А. Основы психолингвистики. Учебник для студ. вузов, обучающихся по спец. «Психология». 3-е изд. Москва : Смысл; СПб.: Лань, 2003. 287 с.
52. Леонтьев А.А. Психолингвистические единицы и порождение речевого высказывания. Москва : Наука, 2009. 312 с.
53. Львов М.Р., Рамзаева Т.Г., Светловская Н.Н. Методика обучения русскому языку в начальной школе. Москва: Просвещение, 1987. С.200-224.
54. Мельничайко В.Я. Творчі роботи на уроках української мови: конструювання, редагування, переклад. Київ : Рад. школа, 2004. 223 с.
55. Методика викладання рідної мови в середніх навчальних закладах / За ред. М.І. Пентилюк: Підручник для студентів-філологів. Київ : Ленвіт, 2000. 264 с.
56. Павленко Л.П. Сучасний урок з розвитку зв'язного мовлення у 1-4 кл. Харків : Основа, 2005. Ч. 1. 112 с.

57. Пассов Е.И. Основы методики обучения иностранным языкам. Москва : Русский язык, 2007. 216 с.
58. Пентилюк М. Основні аспекти навчання рідної мови / Початкова школа. 1997. № 4. С.10-12.
59. Пентилюк М.І. Вивчення української мови в школах з російською мовою навчання. Київ : Рута, 2000. 128 с.
60. Плющ М.Я. Словотворення та вивчення його в школі. Київ : Рад. школа, 2015. 127 с.
61. Потоцька Т.Ф. Лексична робота з розділу «Будова слова» / Початкова школа. 1990. № 1. С. 20-24.
62. Потоцька Т.Ф. Словотворення під час вивчення теми «Будова слова» / Початкова школа. 1981. № 7. С. 18-22.
63. Проект Національної стратегії розвитку освіти в Україні на 2012 – 2021 роки [Електронний ресурс]. Режим доступу : http://www.kharkivosvita.net.ua/files/Rozv_osviti.pdf. Назва з екрану.
64. Психолінгвістика в очерках и извлечениях: Хрестоматия: Учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / Авт. - сост. В.К. Радзиховская, А.П. Кирьянов, Т.А. Пекишева и др. / Под общ. ред. В.К. Радзиховской. Москва : Издательский центр «Академия», 2003. 464 с.
65. Рамзаева Т.Г. Взаимосвязь лексики, словообразования и грамматики как методическая основа обучения младших школьников русскому языку: Автореф. дисс... д-ра пед. наук. Луганск, 1974. 37 с.
66. Савченко О.Я. Дидактика початкової школи. Київ : Абрис, 1997. 416 с.
67. Савченко О.Я. Сучасний урок у початкових класах. Київ : Магістр-S', 1997. 256 с.
68. Савченко О.Я. Дидактика початкової школи: Підручник для студентів педагогічних факультетів. Київ : Генеза, 1999. 368 с.
69. Сиротенко Г.О. Сучасний урок: інтерактивні технології навчання. Харків : Основа. 2003. 80 с.

70. Старагіна І., Чеснокова О. Особливості мовленнєвого розвитку дитини в системі розвивального навчання / Початкова школа. 2002. №3. С. 51-53.
71. Сухомлинський В. О. Вибрані твори: у 5-ти т. Київ : Рад. шк. , 1976 Т. 1. с. 653
72. Сухомлинський В.О. Кімната казки / Серце віддаю дітям. Вибрані твори, в 5-ти томах. т.3. Київ : Рад. шк., 1977. 185с.
73. Трунова В.А. Лінгвістичні основи формування мовленнєвих умінь / Початкова школа. 1995. №2. С.12.
74. Українська мова. Енциклопедія / Редкол.: В.М.Русанівський, О.О.Тараненко (співголови), М.П.Зяблюк та ін. Київ : Українська енциклопедія, 2000. 752 с.
75. Українська мова. Навчальна програма для загальноосвітніх навчальних закладів 1-4 класи (оновлена), 2016. 66с.
76. Ушинський К. Д. Вибрані педагогічні твори: 2 –ох т. Київ : Рад шк., 1983. Т. 2. с. 222 - 223.
77. Ушинський К.Д. Про початкове викладання російської мови / Вибр. пед. твори: У 2т. Київ. 1983. Т.2. С.220-221.
78. Франко І. Із секретів поетичної творчості. Робота з дієслівними експресемами / Урок української. 2000. № 1. С. 33-35.
79. Фрумкина Р.М. Психолінгвістика: Учеб. для студ. высш. учеб. заведений. Москва : Издательский центр «Академия», 2001. 320 с.
80. Ющук І. Роздум про мету викладання рідної мови в школі / Дивослово. 2004. № 9. С. 10-14.